BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Egy évtizedes vita margójára

Kosztolányi Dezső Sarfatti-fordításáról, újrakiadása apropóján

Margherita Sarfatti *Mussolini élete* című életrajza 1927-ben jelent meg magyarul. Ez az egyetlen kiadása, melyet mostanáig nem követett másik. Az idei Ünnepi Könyvhétre azonban az Európa Könyvkiadó vállalkozott arra, hogy újra megjelenteti a könyvet Rácz I. Péter szerkesztésében és jegyzeteivel; a kísérőtanulmány megírására pedig engem kértek föl. A Horthy-korszak fasiszta propagandakiadványából tehát forráskiadás lett.

A kiadás persze – témája miatt – nem problémamentes, hiszen a szocialistából fasisztává lett, magyarbarát politikusból véreskezű diktátorrá vált Mussolini megítélése ma nem is lehet más, csak negatív.

A *Mussolini élete* a háborút követően, 1945 nyarán „természetesen" tiltólistára került: mint a „fasiszta szellemű, szovjet-ellenes és antidemokratikus" munkák egyikét, „az orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény 16. pontja értelmében beszolgáltatandó és megsemmisítendő sajtótermékek" közé sorolták.[1] Ugyanekkor ugyanerre a listára került a Kosztolányi szerkesztette *Vérző Magyarország* című antológia is.

A rendszerváltás után az egykor betiltott sajtótermékek megmaradt példányai mint ritkaságok bukkantak fel újra az antikvár könyvkereskedelemben. (Pult alól bizonyára korábban ezt is be lehetett szerezni mindig, mint a *Mein Kampf*ot.) 1990 után leginkább már csak árveréseken tűnik föl belőle egy-egy tétel, általában a bőrkötéses, nagyobb szériában nyomott változatból.

A háború után évtizedekig nem beszéltek róla. És bár idővel történelmi szakkiadványok kezdték forrásként használni, a mű – és a fordítás – ér-

tékelése elmaradt. A rendszerváltás után is közel húsz évnek kellett eltelnie, hogy érdemben szakmai beszéd témája legyen. Mivel azonban olyan érzékeny témáról van szó, amelynek már csak említése is ellenreakciókat vált ki, rögtön vita kerekedett körülötte.
Az új kiadás apropóján érdemes áttekinteni ezt a vitát, már csak azon okból is, hogy lássuk: ha a megjelenés ismét vitákat generál, azok ennek nyomvonalán haladnak-e majd tovább.

*

A Sarfatti-könyvről érdemben először Lengyel András írt, elhelyezve azt a Kosztolányi-életműben. A vitacikké lett tanulmány 2009-ben jelent meg a *Kalligram*ban, ami azt is jelenti, hogy a rendszerváltás után húsz évig a hivatásos Kosztolányi-olvasók nem akartak vagy nem mertek szembenézni ezzel a munkával, mint ahogy a Kosztolányi-opus többi, a politikai jobboldalhoz, az irredentizmushoz és az antiszemitizmushoz kapcsolódó vonatkozásával, például a *Vérző Magyarország* című antológiával, a *Pardon*-rovat írásaival és azon túl a költőnek az *Új Nemzedék*nél betöltött szerepével.[2] Lengyel tárgyilagos kötetleírása így hangzik: „A »hivatalos« fasiszta Mussolini-életrajzot, M. G. Sarfatti könyvét 1927-ben ő [Kosztolányi] fordította le. A szerző Mussolini »régi« munkatársa volt, sőt legközelebbi emberei közé tartozott, a könyvhöz maga a Duce írt előszót (magyarul ez is Kosztolányi nyelvén szólal meg), s ez a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában, reprezentatív külsővel közreadott mozgalmi hágiográfia az olasz fasizmus egyik magyarországi propaganda-kiadványa volt. A címlap nagybetűs, erőteljes tördelésű szövege Kosztolányi szerepét is kiemeli: »Mussolini élete. Irta: M. G. Sarfatti. Előszóval ellátta: B. Mussolini. Fordította: Kosztolányi Dezső.« A három közreműködő neve közül Kosztolányiét tördelték középre (s így kiemelték), a címlap tengelyét pedig a Mussolini nevét is tartalmazó cím és a fordító neve adja. A könyv magyarítása, bár nyilván a honorárium sem lehetett mellékes motiváció, Kosztolányi öntudattal vállalt produkciója volt. […] A Mussolini-életrajz idézi Mussolini »keményre kovácsolt, szilaj szonettjét«, […] így az a helyzet is előállott, hogy a magyar fordító,

azaz Kosztolányi Mussolini egyik versének is fordítója lett […]. E ténynek kétségkívül van némi pikantériája. Ennél azonban gondolkodástörténeti szempontból fontosabb az, hogy a könyv fordítójaként Kosztolányi – ha a propaganda célú idealizáció közegében is, de – az olasz fasizmus történetének ismerőjévé vált. Az »ártatlan« semmit nem tudás kegyelme tehát nem adatott meg számára."[3]

Ezt természetesen nem hagyta szó nélkül a Kosztolányi „tisztára mosásában" érdekelt Szegedy-Maszák Mihály. Válaszban igyekszik hatálytalanítani az életrajzi és könyvészeti tényeket: „a húszas években nemcsak Pirandello, de G. B. Shaw is a Duce tisztelői közé tartozott, s abban az évben, amikor az olasz politikusnak életrajza megjelent Kosztolányi fordításában, »Winston Churchill találkozott Mussolinival és dicsérte azokat, akik a vörösekkel szembeszállva, a fasizmus mellé álltak« […], sőt a brit közvélemény egy része még 1934-ben is nagyra értékelte, hogy a fasiszta vezető Ausztria önállóságáért szállt síkra Hitlerrel szemben".[4] Lengyel viszontválaszában megkérdőjelezi: Churchill Mussolini iránti gesztusa miért lenne releváns a Kosztolányi-fordítás összefüggésében? „Azt akarja bizonyítani Szegedy-Maszák Mihály, hogy Mussolini népszerű volt bizonyos körökben? […] A hívek és méltánylók még oly nagy létszáma azonban a logika szabályai szerint nem tekinthető amelletti érvnek, hogy Kosztolányi nem hozható – megalapozottan – összefüggésbe Mussolinivel. Amiért más is lop tyúkot, azért az én tyúklopásom már meg nem történtté válik? Kétlem."[5]

Szegedy-Maszák egy évvel később egy – azóta többek által idézett – interjúban fejtette ki az időközben újabb érvekkel bővített véleményét. Sajátos retorikája szerint „tagadhatatlan tény, hogy a *Mussolini élete* című könyvet Kosztolányi fordította magyarra. Bár az is lehet, hogy a fordítást csak felügyelte, és valójában egy Vidmar Antal (Antonio Widmar) nevű, fiumei születésű, kétnyelvű, a korban ismert szerző fordította a könyvet. De ez nem bizonyítható."[6]

Azaz két mondatán belül saját kijelentését is relativizálja: előbb még mint tényt említi Kosztolányi fordítását, majd rögtön meg is kérdőjelezi, és azt sejteti, hogy a fordítás nem is az ő munkája. Ezt az erős önellentmondást nem oldja fel, és persze Antonio Widmar állítólagos sze-

repét sem támasztja alá dokumentumokkal. „De ez nem bizonyítható" – mondja maga is. De akkor miért mondja? Tények helyett sejtetéssel él, a fordítást csak gyanúba keveri, de állítását nem bizonyítja.
Interjúbeli válaszát így folytatja: „Kevésbé köztudott, hogy ezt a művet egy nagyon gazdag velencei zsidó családból származó Margherita Grassini Sarfatti nevű hölgy írta, aki hosszú időn keresztül a Duce élettársa volt. Ez a könyv a korai Mussoliniről szól. A könyv felénél járva érkezünk el az 1914-es történésekhez. Vagyis a könyv jelentős része arról a Mussoliniről szól, aki szocialista volt, a vezető szocialista olasz lap szerkesztőjeként dolgozott. Két vers is szerepel a kötetben, az egyik egy Mussolini által írt költemény, a másik egy népdalszerű szöveg. Miután az eredetiben is szerepeltek, Kosztolányi – mint a kötet egészét – ezt is lefordította. Az előbbi vers azonban az 1789-es forradalom kommunista vezetőjét, Babeuföt dicsőíti. Tehát a dolog nem olyan egyszerű, ahogy Lengyel András látja."
Ebben a bekezdésben – az utolsó mondat kivételével – Szegedy-Maszák Mihály valóban csak tényeket sorol. A kérdés csak az, hogy mi célból. Kosztolányi fordítói munkáját illetően semmiféle relevanciája nincs annak, hogy Sarfatti (nagyon gazdag) zsidó családban született, miképpen annak sincs semmi köze a fordításhoz, hogy Sarfatti egy ideig Mussolini élettársa volt. Persze érthető a logika: az érvelés Kosztolányit az egyre jobban föltárt antiszemitizmusától védi, hiszen ha Kosztolányi egy zsidó szerző könyvét fordítja, akkor eleve nem lehet antiszemita, ráadásul ha az illető zsidó nő Mussolini élettársa volt, akkor Mussolini sem volt antiszemita, tehát magát a fordítást duplán nem lehet semmiféle antiszemitizmushoz kötni, tiszta, mint a patyolat. Csakhogy Kosztolányi nem egy zsidó szerző könyvét fordította – mert nem ez volt benne a döntő –, hanem az olasz fasiszta diktátorról szóló életrajzot; a szerző itt nyilvánvalóan mellékes, a tárgy és a cél a lényeges. A magyarbarát és revíziópárti külpolitikát hirdető olasz államfőről írt hivatalos életrajzot fordította, amit bárki írhatott volna. Kellett egy ilyen, funkciója volt, a két állam közti külpolitikai érdekközösség hivatalos megnyilvánulása.
Szegedy-Maszák azzal is igyekszik elvenni a fordítás tényének élét, hogy a Sarfatti-könyv egy része a fiatal, még szocialista Mussoliniről szól. És ez is való igaz. Csakhogy a könyv valójában Mussolini „megtéréséről" szól:

ahogy a tévelygő fiatal szocialista újságíróból tiszta gondolkodású, érett, fasiszta politikus lett. Szegedy-Maszák érvelése szerint Adolf Hitler *Mein Kampf*ja is problémamentes mű, hiszen annak első része Hitler fiatalkoráról szól, a bécsi tanulóévekről, a segédmunkásságról, a „kis festő és akvarellista" koráról, amikor még egyáltalán nem volt ellenszenves számára a szociáldemokrácia.

Az irodalomtörténész egy harmadik bekezdést is szentelt a válasznak, melyben szintén hatálytalanítja a fordítást és relativizálja a kontextust: „Egy fordító nem feltétlenül ért egyet azzal, amit fordít. Kosztolányi elég jól élt az írói hivatásból, nagyon sokat fordított olyasmit – például Paul Geraldy egyik verseskötetét –, amit nem is tekintett irodalomnak. A *Mussolini életé*ben, a fordításon kívül nem végzett munkát. A kötethez van egy bevezetés, amelyet azonban nem ő írt. A 20-as évek elején vagyunk, ebben az időben Mussoliniről a nyugati hatalmaknak is jó véleménye volt. Ezt a mai korból elég nehéz megérteni."

Erről csak annyit, hogy Kosztolányi nem kényszerből vállalta el a fordítást, hiszen, ahogy az akadémikus is mondta: „elég jól élt írói hivatásából". Paradoxon éppen azzal védeni, hogy nem volt szüksége pénzre. Mint ahogy azzal is, hogy nem ő írta a bevezetést. Amellett, hogy általánosságban kijelenthető: egy kötet bevezetésének írója semmiféle kauzális viszonyban nem áll a közölt szöveg fordítójával, Kosztolányinak sem kötelessége, sem feladata, sem szokása nem volt ez. Éppen ellenkezőleg: a legritkább alkalmakkor írt bevezetést saját prózafordításai elé; ismereteim szerint mindössze egyetlen alkalommal. Tehát se Heinrich Mann (*Ronda tanár úr*), se Thornton Wilder (*Szent Lajos király hídja*; Pulitzer-díj), se Pierre Sandre (*Iszalag*; Goncourt-díj) műve elé nem írt előszót, de még René Maran szintén Goncourt-díjas egzotikus „néger regénye", a *Batuala* sem kapott tőle bevezetést.[7] Hogy a többi tucatnyi könyvet most ne említsük. Egyedül csakis Jules Renard *A smokk* című regényét vezette be fordítóként, még 1913-ban.

A Mussolini-életrajz elé az a Zambra Alajos (1886–1947) fordító, irodalomtörténész, egyetemi tanár írt bevezetést, akinek korábban számos írása jelent meg az olasz–magyar kapcsolatokról, és aki – mint ahogy a sajtó is hírt adott róla – már 1926-ban a könyvet kiadó Egyetemi Nyom-

da felkérésére közvetített a célból, hogy az egyedül jogosított magyar kiadás elé maga a Duce is írjon pár sort. Zambra így „lobbistaként" jóval hamarabb kapcsolódott be a magyar kiadás létrejöttének folyamatába, mint a fordítást csak később elkezdő Kosztolányi, és valószínűleg az Egyetemi Nyomda – vagy az azt működtető minisztérium – kérte fel őt a bevezetés megírására.

És hogy Szegedy-Maszák Mihály mennyire komolyan gondolta saját nézeteit, jól mutatja, hogy az internetnél jóval időtállóbb, kemény kötésű Kosztolányi-könyvében is szerepelteti őket: „Lefordította ugyan a gazdag zsidó családból származott és Mussolinival 1911 és 1936 között bensőséges viszonyban levő Margherita Sarfattinak, a Nouvecento nevű művészeti mozgalom támogatójának Mussolini-életrajzát, mely először angolul jelent meg 1925-ben, ám e tényből kockázatos volna Kosztolányi politikai felfogására következtetni. Legföljebb annyi állapítható meg, hogy e könyv megjelentetését a magyar kormány sugallta." Bármit is jelentsen ez. Gyakorlatilag mellékes, hogy Kosztolányi fordította a művet, hiszen „az életrajz magyar fordításának megjelenésekor, 1927-ben a Ducét még a nyugati hatalmak is támogatták. Jelentős írók sorát hozták több vagy kevesebb joggal összefüggésbe Mussolini mozgalmával." Ráadásul „az életrajz értelemszerűen csakis Mussolini korai éveivel foglalkozik", és „a magyar kiadásban nincs nyoma annak, hogy fordítója rokonszenvezett volna a könyvben kifejtettekkel. Nem ő, hanem Zambra Lajos írta a *Bevezetés*t."[8]

Ezt az argumentációt veszi át monográfiájába Arany Zsuzsanna is: „Kosztolányi talán az angol változatból dolgozott, […] ám akad olyan föltételezés is, miszerint a magyar szöveg *A véres költő* olasz tolmácsolójának, Antonio Widmarnak munkája, s az író csak a végső formába öntésnél működött közre." És bár nem teljesen reflektálatlanul teszi, magyarázatával Szegedy-Maszák érvelését erősíti: „Bár az állítás igazolására nem állnak rendelkezésre egyértelmű források, cáfolatát sem adhatjuk egyfelől Widmar olasz érdekeltsége, másfelől Mussolinihoz való kötődése miatt. Szintén Kosztolányi részbeni távolmaradását jelzi, hogy a magyar kiadás bevezetőjét a fiumei születésű Zambra Alajos (Luigi) írta – ami az idegen nyelvű kiadásokban is szereplő Mussolini-előszót megelőzően olvasha-

tó –, aki 1920 és 1924 között az olasz követség sajtóreferense s mellette a Budapesti Tudományegyetem olasz nyelv és irodalom tanszékének tanára volt, valamint kapcsolatban állt Widmarral."[9] Majd még egyszer megismétli az elbizonytalanítást: „Az életrajz magyar fordításának (vagy legalábbis az ebben való közreműködésnek) a vállalása ellenére nem állíthatjuk, hogy Kosztolányira hatott volna a tekintélyelvű vezérkultusz."[10] A hatálytalanítónak szánt érvelés minden pontját lehet azonban cáfolni. Zambra Lajos szerepe már tisztázódott: ő eleve hamarabb „volt képben", mint Kosztolányi. Az angol közvetítő nyelvvel kapcsolatban korábban már Zágonyi Ervinnek is volt kritikai észrevétele: „az orosz Balabanov név Balabanoffnak fordítása német, illetve francia közvetítő szöveget is elképzelhetővé tesz",[11] a kiadások közötti eltérések azonban egyértelműen kizárják, hogy Kosztolányi az angol változatból dolgozott volna: azt ugyanis a szerző utóbb teljesen átírta és kibővítette. (Az angol kiadás 42 fejezetből áll, a magyar 48 részből.) A korai szövegállapotot tükröző első változat nem lehetett a későbbi „hivatalos" propagandaanyag forrása. Harmadrészt pedig a fordító személyének kérdése: Szegedy-Maszák (és az ő nézeteit átvevő Arany Zsuzsanna) Antonio Widmart négerkedéssel vagy rész-négerkedéssel gyanúsítja meg, Kosztolányit pedig más tollával való ékeskedéssel. Arany Zsuzsanna írja ugyan, hogy ennek igazolására „nem állnak rendelkezésre egyértelmű források", de sajnos egyáltalán semmiféle forrást nem említ ő sem, márpedig ha volna ilyen, bizonyosan hivatkozott volna rá alaposan megjegyzetelt könyve 3877 tétele mellett.[12] Ugyanakkor Kosztolányi a közreműködői munkáinál mindig nagyon határozott álláspontot képviselt: fordított esetben, néger munkához éppen hogy nem adta a nevét,[13] illetve volt példa rá, hogy amikor más fordításához mégis engedte – előszóíróként – neve és munkája felhasználását, utólag megbánta és nyílt levelet írt a kiadvány ellen, saját szerepét mentegetve. (Például 1910-ben a Gömöri Jenő által fordított Ibsen-kötet, a *Solness építőmester* megjelenése *után*: „A fordításról nem beszéltem, nem is beszélhettem, minthogy egyáltalán nem ismertem. Most azonban, hogy ijedve beletekintettem, erről is szeretnék írni egy utószót."[14]) A Mussolini-életrajz megjelenése után pedig semmiféle reakció nem érkezett semmilyen irányból: sem Kosztolányi, sem

Widmar, sem senki más nem tiltakozott sem azért, mert szerepel a neve a köteten, sem azért, mert lemaradt a neve róla.
Voltaképpen azonban bizonyos szempontból teljesen mindegy, hogy ki fordította a *Mussolini életét*: Kosztolányi, Widmar, ketten együtt, vagy bárki más. Az egyedül biztos, hogy Kosztolányi autorizálta, a nevére vette, sajátjaként tüntette fel, saját kezű levélben saját munkájaként említette. Így a fordítás tényszerűen csak és kizárólag az ő nevéhez köthető. A cáfolatra egyetlen bizonyíték nincs, viszont ami bizonyosság: Kosztolányi Dezső neve áll a címlapon.

*

Szegedy-Maszák Mihály azonban máshol éppen egy olyan Mussolinival kapcsolatos művet tulajdonít Kosztolányinak, ami nemcsak hogy nem Kosztolányié, de egyáltalán nem is létezik. Egy másik interjúban a kérdező azt az „obligát okoskodó" kérdést is föltette neki, hogy akkor mi a helyzet „a *Pardon* rovat szerkesztése, a Mussolinivel készített interjú, a lefordított Mussolini-életrajz" körüli problémákkal. Az életrajzra Szegedy-Maszák a már ismerős – kitérő – választ adta: „A *Mussolini élete*, amelyet az olasz vezér zsidó származású élettársa írt, a Duce életének korai, szocialista szakaszával foglalkozik. Magyar nyelvű megjelenésének oka, hogy 1927-ben Bethlen István több kiadót arra kért, jelentessen meg valamit a Ducéról, mivel egyrészt határkiigazítást remélt, másrészt pedig a numerus clausus miatt az egyetemről kiszorult zsidók olaszországi tanítatását igyekezett elősegíteni (és mindkét célját elérte)."[15] A Kosztolányi Mussolini-interjújára vonatkozó válaszában sem a jellemző relativizálás a meglepő, hanem az, hogy az akadémikus ezt is megmagyarázza: „Való igaz, hogy interjút készített Mussolinivel, de ne feledjük, hogy ekkor szerte Európában, G. B. Shaw-tól Karinthy Frigyesig sokan gondolják úgy, hogy ő érdemdús férfiú, aki csinál valamit Olaszországgal. Később írt egy enyhén szólva gúnyos hangú cikket a fasiszta vezetőről. Ezek a példák is aláhúzzák, hogy a tények pontos ismeretén túl elengedhetetlen, hogy Kosztolányi tetteit minden esetben a – sajnos nehezen átlátható, történetileg kevéssé feltárt – korszak viszonyai között értelmezzük."

És nem csak az interjú szituációjának illékonysága mondatta vele ezt. Kosztolányiról szóló könyvében szintén állításként szerepel: „Tény, hogy készített beszélgetést az olasz fasizmus vezetőjével, de ezt éppúgy hivatali föladatként kapta a *Pesti Hírlap*tól, mint más magyar és nem magyar újságírók, akik nyilatkozatot kértek az olasz politikustól. […] Abból a tényből, hogy Kosztolányi beszélgetést készített az olasz állam irányítójával, korántsem lehet arra következtetni, hogy rokonszenvezett volna politikájával, csupán annyit jelent, hogy a kor számos más újságírójához hasonlóan teljesítette a munkaköréből adódó föladatot."[16]

Csakhogy az a Mussolinival készített Kosztolányi-interjú, amit kétszer is „való igaz"-ként és „tény"-ként kezel, de Kosztolányi védelmében magyarázatával rögtön el is maszatol, egyáltalán nem létezik. Kosztolányi nem készített interjút a Ducéval, ugyanis soha nem találkoztak. Legközelebb egy állatkertben voltak egymáshoz, de Kosztolányi akkor is csak messziről látta a diktátort.[17] Szegedy-Maszák Mihályról viszont nem tételezhető fel, hogy légből kapott dolgokat beszélt. Bár nem hivatkozott az általa olvasott interjúra, kis olvasással kiderül, hogy az interjúval kapcsolatos állítása nem előzmény nélküli, és feltehetően ő is ezekre a korábbi tévedésekre hagyatkozhatott, amikor egy valótlanságot vett védelmébe.

Az állítólagos „Mussolini-interjú" szakirodalmi őse nagy valószínűséggel Kiss Ferenc 1979-ben megjelent monográfiájában található meg. *Az érett Kosztolányi*ban Kiss ezt írja: „Nemcsak Kosztolányi a *Pesti Hírlap*pal, de a lap is nagyon jól járt Kosztolányival. Még politikai tartózkodásával és szkeptikus filozófiájával is. Ennek köszönhette, hogy Mussoliniról, XI. Pius pápáról, Vilmos császárról olyan interjúkat, riportokat prezentálhatott, amelyeket a lap antifasiszta érzelmű, kálvinista és zsidó olvasói is berzenkedés nélkül olvashattak – s Gorkijról is olyat, amelyben a kispolgárnak kedve telhetett."[18] Itt valóban egy mondatban szerepel a „Kosztolányi", a „Mussolini" és az „interjú" szó, de Kiss egyáltalán nem „Mussolini-interjúról" ír, hanem a Ducéról, a pápáról és a császárról készített interjúkról, riportokról. Kiss még el tudta különíteni az interjú és a riport fogalmait: két nem azonos sajtóműfajról van szó. (Melyeket az utóbbi évtizedekben valóban gyakran kevernek.) Kosztolányi Mussoliniról riportot írt, interjút, ha akart is, nem tudott vele készíteni. Ellentétben a pápával és a

császárral, akikkel valóban találkozott, de az ezekről a meghallgatásokról közreadott cikkek sem interjúk a szó tiszta jelentésében, hiszen a párbeszédes részek mellett riportszerű leírásokat is tartalmaznak. Talán erre is utal Kiss mondata: Kosztolányi a Ducé*ról*, és nem a Ducé*val* készített interjút. Ugyanis az Olaszországban élő Türr Stefániával és egy római állatkerti gondozóval valóban beszélgetett a diktátorról.

A Kosztolányi Dezső által készített nemlétező „Mussolini-interjú" a maga vegytiszta fogalmi állapotában először 2006-ban bukkant föl a szakirodalomban. „[Kosztolányi] Vezércikkei – természetükből fakadóan – több ízben is politikai tartalmúak, mint például a *Pesti Hírlap*ban megjelent Mussolini-interjú" – írja Arany Zsuzsanna egy, a Kosztolányi kritikai kiadás műhelygondjairól szóló esszéjében.[19] Később pedig – éppen a Lengyel–Szegedy-Maszák-vitába utóbbi pártján beszállva – bővebben megismételte: „[Kosztolányi] A Mussolini-interjú idején, 1924 augusztusában családjával Olaszországban tölti szabadságát (ahogy arra levelei is utalnak), s nemcsak Mussolinit interjúvolja meg, hanem XI. Pius pápát, Gorkijt, D'Annunziót és Orska Máriát is."[20] Majd a Kosztolányi-képen szerinte csorbát képező saját állítását – vérbeli szegedy-maszákos módszerrel – rögtön relativizálja is, egy Ormos Máriától vett idézettel (ami ugyan tárgyát illetően anakronisztikus, de mint a példa mutatja, magyarázható). „Mindehhez tartozó adalék, ami ugyan pár esztendővel későbbi állapotról tudósít, de talán az 1924-es évre is igaz lehet: »Tucatjával érkeztek Rómába a riporterek, hogy interjút csikarjanak ki a 'Dúcétól', mindenhonnan csodájára jártak a korábbi lápvilágból kinőtt egészséges falvaknak, tapsoltak ahhoz, hogy az országban végre pontosan járnak a vonatok, amit nem tettek azelőtt, ünnepelték az újonnan épített utakat.«" Arany Zsuzsanna azonban mindkétszer Kosztolányi *Mussolini oroszlánja: Italia!* című riportjára hivatkozik. Amelyben persze – olvasással igazolható – szó nincs Mussolini meginterjúvolásáról. A vitabeli megjelenés miatt vélhetően ez utóbbi lehetett a Szegedy-Maszák által többször is említett „Mussolini-interjú" közvetlen forrása. Azonban míg Arany Zsuzsanna ezt a nyolc évvel később megjelent életrajzában már javította, és a cikket helyesen riportként említi,[21] addig Szegedy-Maszák nem élt az (ön)ellenőzés lehetőségével: átvette a hibás adatot, majd apologetikus magyarázatot szőtt köré.

Könnyen úgy tűnhet, hogy mindez csak egyetlen szón való lovaglás, a riport és az interjú különbségének túldimenzionálása. Azonban ha jobban belegondolunk, nagyon is sok múlik ezen az egy szón. Éppen amiatt, mert egy interjú elkészítéséhez személyes kapcsolat kell, a két személynek találkoznia, beszélgetnie kell. Alapfeltétel, hogy ismerjék egymást, legalább annyira, hogy az interjúkészítő kérdéseire az interjúalany válaszoljon. Azzal pedig, hogy Kosztolányinak kreáltak egy nemlétező Mussolini-interjút, azt állították, hogy a költő és a Duce ismerték egymást, találkoztak és beszélgettek. Ezzel mindenképp megemelték Kosztolányi történetbeli szerepének jelentőségét. Majd megijedve ettől a megnőtt jelentőségtől, azonnal el is kezdték mentegetni Kosztolányit: bár tény, hogy interjúzott Mussolinival, de azért mégsem. Ezt az értelmezői mentalitást talán a már idézett – valódi – interjú egy részlete illusztrálja legjobban. A *Magyar Narancs* munkatársa egy Szegedy-Maszáknak feltett kérdést úgy vezetett föl: „Nem először érzem azt, hogy nemcsak elemzi, de kicsit védi is Kosztolányit, életrajzi és művészi szempontból egyaránt", mire az akadémikus saját apologetikáját is viszonylagosítva válaszolt: „Nem szorul ő az én védelmemre, sok hibát követett el, ahogy abban a korban sokan."[22]

De Kosztolányit tényleg nem kell megvédeni, mert nincs mitől.

JEGYZETEK

[1] *A fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke.* 1945, Szeged, Hírlapkiadó Kft., 20.

[2] Ezek irodalomtörténeti földolgozása azóta részben megtörtént.

[3] Lengyel András (2009): Kosztolányi „latin világossága". Egy ideologéma rejtett összefüggései. *Kalligram,* febr., 66–74. In Uő: *Képzelet, írás, hatalom. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. 2010, Szeged, Quintus, 165–184.

[4] Szegedy-Maszák Mihály (2009): Lehet-e névtelen cikkeket tulajdonítani Kosztolányinak? *Kalligram,* febr., 75–77.

[5] Lengyel András (2009): Kosztolányiról, avagy „művészet, érdek, politika" viszonyáról. Válasz Szegedy-Maszák Mihálynak. *Kalligram,* ápr., 92–97. In *Képzelet, írás, hatalom,* 185–200.

[6] Danyi Gábor: *Kosztolányi öröksége. Beszélgetés Szegedy-Maszák Mihállyal.* https://bookfenc.blog.hu/2010/08/19/kosztolanyi_oroksege_beszelgetes_szegedy_maszak_mihalylyal_1 (2020. december 31.)

[7] Ez utóbbiról még a megjelenése előtt cikket írt: Kosztolányi Dezső (1922): Néger író. *Pesti Hírlap,* márc. 5., 4. De még ezt sem illesztette a könyv elé, melynek élén a szerző előszava áll.

[8] Szegedy-Maszák Mihály (2010): *Kosztolányi Dezső.* Pozsony, Kalligram, 195–197.
[9] Arany Zsuzsanna (2017): *Kosztolányi Dezső élete.* Bp., Osiris, 300.
[10] Arany Zsuzsanna: l. m., 301.
[11] Zágonyi Ervin [é. n.]: *Morzsák a műfordító Kosztolányi asztaláról. Byron, Wilde, Nietzsche és – Mussolini.* Kézirat. Idézi: Arany Zsuzsanna (2017): *Kosztolányi Dezső élete.* Bp., Osiris, 300.
[12] A jegyzetek összeszámolását elvégezte: Kőrizs Imre (2021): Számadás. Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete. *Alföld,* jan., 101–107.
[13] Lengyel András (2010): A négerkedő Kosztolányi. *Tiszatáj,* jan., 85–91. In *Képzelet, írás, hatalom,* 139–151.
[14] Kosztolányi Dezső (1996): *Levelek – Naplók.* sajtó alá rend.: Réz Pál. Bp., Osiris, 211.
[15] Urfi Péter (2011):„Tisztán látni nehéz." Szegedy-Maszák Mihály akadémikus Kosztolányiról. *Magyar Narancs,* febr. 3., 32–33.
[16] Szegedy-Maszák Mihály (2010): *Kosztolányi Dezső.* Pozsony, Kalligram, 197, 198.
[17] Kosztolányi Dezső (1924, 1924): Mussolini oroszlánja: Itália! *Bácsmegyei Napló,* aug. 17., 2–3. és *Pesti Hírlap,* aug. 20., 1–3.
[18] Kiss Ferenc (1979): *Az érett Kosztolányi.* Bp., Akadémiai, 307.
[19] Arany Zsuzsanna (2006): Gondolatok a Kosztolányi kritikai kiadás kérdéseiről. *Üzenet,* 1. sz., 77–84.
[20] Arany Zsuzsanna (2009): „Pardon, Kosztolányi." Dokumentumok és kérdések egy rovat körül. *Kalligram,* 11., 57–64.
[21] Arany Zsuzsanna (2017): *Kosztolányi Dezső élete.* Bp., Osiris, 299.
[22] Urfi Péter: l. m.